

Oud én mooi!

Waarom het nodig is dat erfgoed óók van de schone kant wordt bekeken

‘Vrijdag 16.24u, ter hoogte van Barneveld. Een pakkend deuntje op de autoradio, het klinkt vrolijk. Oow, het staat al in de Top 40, het is blijkbaar populair. De naam van de artiest zegt me niet zoveel, het is zeker een remix van een oud nummer. Ja, zie je wel, volgens de radiopresentator is het een cover van een liedje uit de jaren 80. Ben benieuwd hoe dat dan klonk.’

Zomaar een onbeduidend moment in de auto, dat ogenschijnlijk weinig met de wereld van het erfgoed te maken heeft. Toch zijn er parallellen, aangezien muziek net als een oud gebouw of park onderdeel is van ons culturele domein en in de beleving direct effect heeft op het welbevinden. Ook is de beleving ervan altijd zó persoonlijk dat het een dankbaar onderwerp vormt voor discussie: mooi of lelijk, vernieuwend of volgend, authentiek of niet. Want een ‘cover’ is toch niet hetzelfde als een nieuw en origineel nummer? Alhoewel, de populariteit van eigentijds geremixte ‘gouwe ouwen’ lijkt onder met name jong publiek juist onstuitbaar.

In verband met dat laatste punt lijkt bij muziek de beleving belangrijker dan de mate van originaliteit. Bij gebouwd en aangelegd erfgoed is de beleving eveneens essentieel, zij het dan met name via het oog in plaats van het oor. De visueel ingestelde mens lijkt ook groot belang te hechten aan beleving van het verleden, in welke vorm van authenticiteit dan ook, zodat zowel échte geheime militaire linies beleefbaar worden gemaakt,

als hele wijken, winkelcentra en recreatieoorden volgens een historisch beeldconcept van een vestingstad nieuw worden gebouwd.

Deze beeldbeleving van het erfgoed zou ik graag eens nader onder de loep nemen. En als de beleving zo belangrijk is, waarom wordt een discussie over ‘schoonheid’ als een van de belangrijkste criteria in de beleving, dan zo vaak vermeden? Mogelijk schuilt er meerwaarde in het bespreekbaar maken en beschrijven van schoonheid voor de waardering van erfgoed.

Dynamiek in erfgoed In het heden lijkt erfgoed een rotsvast gegeven, maar over langere termijn is er nauwelijks sprake van een vaste collectie – hooguit van een uitdijend depot – en een geleidelijk wijzigende omgang met erfgoed. Eén van de vele redenen daarvoor kan worden gevonden in de mens zelf. Laten we aannemen dat de wens om te behouden in essentie voortkomt uit het menselijk streven naar onsterfelijkheid; het voortleven in een nalatenschap en de drang iets te creëren dat boven de dood uitstijgt als motief voor persoonlijk erfgoed. Aangezien dit beoogde erfgoed een afspiegeling is van het ‘product dat men nu wil nalaten’ wijzigt dit geleidelijk in de loop der tijd. Tegelijk is onze omgang met relict en historische artefacten onderdeel van onze eigen cultuur en dus ingebed in de traditie die generaties aan elkaar doorgeven. Daarom wordt ook wel gezegd dat de waardering van erfgoed met name een sociale, eigentijdse en subjectieve constructie is.

Voorts kan worden geconstateerd dat het monumentenbeleid in de loop der tijd verschuift. Terwijl de waardering van erfgoed in eerste instantie vooral een zaak was van een selecte groep erfgoedprofessionals, ziet nu een steeds grotere groep de kans zich in het publieke debat te mengen. Erfgoed wordt ook niet meer behouden vanwege het belang van het erfgoed zelf, maar vanwege het publieke belang voor de maatschappij. Het klinkt daarom logisch dat erfgoed meer ‘voor en door’ de samenleving wordt waarin het aanwezig is.

De publieke opinie houdt zich echter niet aan de meetbare criteria van de wetenschap: ongreepbare zaken spelen een rol, zoals persoonlijke beleving, fantasie en mystiek, de persoonlijke en

De Erfgoedacademie en de rol van de erfgoedprofessional

De leergang Erfgoedfilosofie is een initiatief van de Erfgoedacademie en sluit uitstekend aan op de veranderingen in de erfgoedsector. De leergang Erfgoedfilosofie, biedt herijking van de eigen visie, verdieping van de vakkennis, aanscherping van overlegvaardigheden én reflectie op de (eigen) praktijk. Centraal staan hierbij de erfgoeddilemma's, die elke dag weer kunnen opduiken in het werk van de erfgoedprofessional: wat is erfgoed en wie bepaalt dat? Wanneer is iets nog authentiek? Wat is mijn rol als erfgoedprofessional? En hoe kies ik in de historische gelaagdheid? Een mix van vakinhoudelijke kennis en training van vaardigheden, waarbij een filosofische benadering wordt gehanteerd.

Met het schrijven en presenteren van een ‘meesterwerk’, sluiten de cursisten de leergang Erfgoedfilosofie af. In dit meesterwerk geeft Kees van Dam zijn visie op de ‘schoonheid van erfgoed’.

Mocht uw interesse gewekt zijn voor de cursus Erfgoedfilosofie neem dan contact op met de Erfgoedacademie, Monique Eerden 033-4217655 of Ina Roeterdink 033- 2539 865 of kijk op www.erfgoedacademie.nl.

maatschappelijke focus, enzovoorts. Deze criteria houden zich in veel gevallen niet aan (bijvoorbeeld) een bepaalde mate van ouderdom of achterliggende ontwerp motieven, laat staan wetenschappelijke waarde of betekenis van een oeuvre. Een volledig gereconstrueerd vestingstadje, een na de oorlog herbouwd kasteel of een opnieuw opgebouwde molen kunnen daardoor even goed hoog gewaardeerd worden, zeker zodra na enkel decennia de reconstructie alweer geschiedenis is geworden.

Dynamiek in schoonheid ‘Mooi en lelijk, hoe moeilijk meetbaar ook, zijn de woorden waarmee mensen hun waardering voor een gebied uitdrukken. Het zegt iets over de elementen in de omgeving waar mensen zich verbonden mee voelen,’ aldus een publicatie van voormalig projectbureau Belvedere. Ondanks deze zinsnede in de Belvedere-publicatie, is schoonheid in het algemeen een begrip dat liever wordt vermeden. Het zou kunnen neigen naar een focus op enkel het uiterlijk, op vluchtige modegrillen van het heden, op subjectieve, niet verifieerbare ideeën en op geïdealiseerde beelden. Die aspecten kleven inderdaad aan één kant van de medaille. Het zou echter tekort doen aan het schone, dat de mens al sinds zijn bestaan nastreeft. Schoonheid is namelijk juist datgene dat over de samenwerking tussen waarnemer en object gaat, het biedt doorzicht op de diepere laag dan enkel het technisch-materiële en het functionele (die evengoed ook van belang zijn). Het is een menselijke basisconditie om in de verschijningsvorm de leidraad te herkennen die ons de goede richting wijst, omdat het als eerste

*Foto linkserpagina:
Transformatie van
bedrijfspanden
op Strijp S.*

*De deelnemers aan
de Leergang Erfgoed-
filosofie laten zich
informer over dit
bijzondere project
in Eindhoven.*

indruk iets over de essentie aanreikt. En natuurlijk wijzigt onze smaak in de loop der tijd, denk bijvoorbeeld aan architectuurstijlen of veranderde opvattingen over militair erfgoed.

Welke rol is schoonheid in het verleden toegedicht? Voor architectuur is door de Romein Vitruvius een klassieke basisregel beschreven namelijk dat bouwkunst moet voldoen aan drie criteria: constructieve deugdelijkheid (*firmitas*), bewezen functionaliteit (*utilitas*) en schoonheid van het aanzien (*venustas*). In de monumentenzorg worden doorgaans vaak twee hoofdcriteria gebruikt voor waardering van bouw- en tuinhistorie: gaafheid en zeldzaamheid (zie Richtlijnen Bouw-/Tuinhistorisch Onderzoek). Daarbij zou gaafheid als materiële component kunnen worden vergeleken met het 'firmitas' van de bouwkunst: het object mag niet verzwakt zijn. Ten opzichte van 'utilitas' is er ook consensus dat erfgoed in waarde toeneemt naar mate het een goed gebruik kent en onderdeel van het maatschappelijk functioneren is. 'Venustas' lijkt in de praktijk een moeilijk te hanteren criterium, hoewel het wel als eerste reden van belang in de monumentenwet van 1988 staat!

De opkomst van de erfgoedbescherming viel merkwaardigerwijs gelijk met de degradatie van het begrip schoonheid, toen in de 19e eeuw een verschuiving van het architectuurdebat plaatsvond. Het standpunt over schoonheid verschoof van een collectieve waarde naar een persoonlijke waarde, waarbij schoonheid eerst nog het hoofddoel van de bouwkunst was en later geïncorporeerd werd in artistieke expressie en technische kunde. Het adagium 'over smaak valt niet te twisten' werd geleidelijk meer ingeburgerd. Enerzijds was schoonheid geen objectief vast te stellen eigenschap meer en anderzijds werd de discussie geïnstitutionaliseerd in 'schoonheidscommissies'. Kan het zijn dat met de verschuiving van de discussie ook de taaluitingen om schoonheid te duiden verminderden? Met als gevolg dat wel 'ruimtelijke kwaliteit', 'recreatieve beleving' en 'authentieke sfeer' worden geëmbieerd, maar de vinger niet op de bijbehorende schoonheidsaspecten kan worden gelegd?

Besef van schoonheid De waardebeoordeling door professionals vindt in alle oprechtheid plaats, aan de goede intenties geen twijfel. Maar tegelijkertijd verschuift het erfgoedbegrip, de publieke betrokkenheid, het economisch draag-

In de tuinkunst werd vroeger reeds ingespeeld op de beleving door het publiek, zoals bij dit op een bord geschilderde boerderijtafereeltje.

vlak, de potentiële monumentenvoorraad, enzovoorts. Is het dan niet van belang dat de waardstelling mee verandert met de tendensen, en daarmee ook de taal die daarbij wordt gebezigd? Heeft het zin om over authenticiteit, uniciteit, gaafheid, zeldzaamheid, en dergelijke te spreken als deze begrippen niet aansluiten bij de beleving door de uiteenlopende groep van betrokkenen, door de maatschappij? Is het niet wenselijk, om beter aan te sluiten bij de publieke waardering en de begrippen 'oud' en 'mooi' als graadmeters voor de bepaling van cultuurhistorische waarden meer nadruk te geven, zodat aan de hand daarvan de waarde kan worden bediscussieerd?

De huidige waardering van erfgoed zit namelijk vol verborgen esthetische oordelen, die nu amper expliciet worden gemaakt. Door schoonheid bespreekbaar te maken, wordt ook beter aangesloten bij de beeldcultuur van de huidige samenleving. Daarbij moet de balans natuurlijk weer niet naar enkel schoonheid gaan overhellen: zowel inhoud en betekenis als het aanzien zijn bepalend. Maar schoonheid verdient wel meer vakmatige aandacht dan nu usance is. Schoonheid is namelijk de levendigheid die uitstraalt bij goed functioneren, de liefde van betrokkenen die weerspiegelt. Schoonheid is het verhaal, de betekenis die zichtbaar is af te lezen van het erfgoed, zonder dat het door de professional er bij wordt verteld. En daardoor krijgt erfgoed een duurzamere toekomst!

En om nog even terug te komen op dat aangename deuntje: het bleek een originele remix van eigentijdse interpretatie en mooie klanken...

Ir. Kees van Dam is landschapsarchitect bij SB4 Bureau voor Historische Tuinen, Parken en Landschappen.

Het intrigerende beeld van industriële architectuur.

